

УДК 502.1:[006.063:658.782:631.147:338.439.5](477)"20"
DOI <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2024.eco.2-53.36>

СЕРТИФІКАЦІЯ – НЕВІД’ЄМНА СКЛАДОВА РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Петровська М.А., Петровський С.В.

Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів
petrovskamyr@gmail.com, sv.petrovskiy@gmail.com

Для сприяння поширення локального виробництва і споживання органічної продукції доцільно підвищити рівень обізнаності споживача щодо неї. У статті з’ясовано поняття «сертифікація», «екологічне маркування», «органічна продукція». Розглянуто стандарти серії ISO 14020, які лежать в основі екологічної сертифікації та маркування, вказують на екологічні характеристики та переваги продукції. Охарактеризовано три типи екологічного маркування. Зокрема, екологічне маркування I типу, базоване на національному стандарті ДСТУ ISO 14024:2018, є орієнтиром для кінцевого споживача у тому, що він використовує більш безпечну для здоров’я продукцію з поліпшеними функціональними характеристиками. Екологічну сертифікацію і перевірку продукції на відповідність конкретним вимогам провадить незалежний акредитований орган. У разі підтвердження відповідності екологічним критеріям, на три роки видається екологічний сертифікат. Україна має власний знак екологічного маркування «Зелений журавлик» і Центр екологічної сертифікації та маркування Всеукраїнську громадську організацію «Жива планета», визнану Глобальною мережею екологічного маркування (Global Ecolabelling Network, GEN). На її території діють знаки екологічного маркування різних країн, що входять до GEN.

Дослідження свідчать, що понад 30% українських споживачів готові обирати екологічно сертифіковані продукти, позначені українським знаком екомаркування «Зелений журавлик». З’ясовано, що знання про органічні продукти обмежуються розумінням про відсутність шкідливих хімічних речовин, а друга їхня складова – сертифікація та інспектування – не актуалізована у свідомості опитаних (48%). Цікавість до теми органічної продукції проявили 88% респондентів. Найбільше їх турбує як відрізнити органічну продукцію від неорганічної (50%). Інформацію про органічну сертифікацію і маркування бажає отримати 33% опитаних.

У статті наголошено, що сертифікація є невід’ємною складовою ринку органічної продукції, яку провадять із дотриманням вимог законодавства. Стандарти, на відповідність яким її здійснюють, поділяють на три групи: основоположні міжнародні, національні та приватні. У 2023 р. запущено Реєстри органів сертифікації та операторів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. ТОВ «Органік Стандарт» – перший орган, акредитований відповідно до українського законодавства для проведення інспекційно-сертифікаційних робіт. *Ключові слова:* сертифікація, стандарт, екологічне маркування, органічна продукція, маркувальні знаки.

Certification is an integral part of the market of organic products in Ukraine. Petrovska M., Petrovskiy S.

To promote the spread of local production and consumption of organic products, it is advisable to raise consumer awareness of them. The article defines the concepts of «certification», «environmental labelling», and «organic products». The article considers the ISO 14020 series standards, which are the basis for environmental certification and labelling, indicating the environmental characteristics and benefits of products. The article describes three types of environmental labelling. In particular, environmental labelling of type I, based on the national standard DSTU ISO 14024:2018, is a guideline for the end consumer to use healthier products with improved functional characteristics. Environmental certification and testing of products for compliance with specific requirements is carried out by an independent accredited body. If compliance with environmental criteria is confirmed, an environmental certificate is issued for three years. Ukraine has its eco-labelling mark, the Green Crane, and the Centre for Environmental Certification and Labelling of the All-Ukrainian NGO Living Planet, which is recognised by the Global Ecolabelling Network (GEN). Environmental labelling marks of various GEN member countries are valid on its territory.

Studies show that more than 30% of Ukrainian consumers are ready to choose environmentally certified products marked with the Ukrainian eco-labelling mark «Green Crane». It was found that knowledge about organic products is limited to the understanding of the absence of harmful chemicals, and the second component of organic products – certification and inspection – is not relevant in the minds of respondents (48%). 88% of respondents showed interest in the topic of organic products. They are mostly concerned how to distinguish organic products from non-organic ones (50%). The information on organic certification and labelling is requested by 33% of respondents.

The article emphasises that certification is an integral part of the organic market, which is carried out in compliance with the requirements of the law. The standards for compliance with which it is carried out are divided into three groups: fundamental international, national and private. In 2023, the Registries of certification bodies and operators in the field of organic production, circulation and labelling of organic products were launched. The Organic Standard LLC is the first body accredited under Ukrainian law to carry out the inspection and certification work. *Key words:* certification, standard, environmental labelling, organic products, labelling marks.

Постановка проблеми. Ринок органічної продукції є сукупністю соціально-економічних відносин у сфері обміну, завдяки чому здійснюють реалізацію товарів. Без ринку, а саме попиту і пропозицій,

неможливо досягти основної мети будь-якої підприємницької діяльності – отримання прибутку.

Сьогодні на багатьох товарах можна побачити фрази або символи на зразок «еко», «екологічний»,

«натуральний», «екологічно чистий», «екологічно безпечний», «зелений», «дружній до природи», «натуральний», «фермерський» тощо. Але в більшості випадків їхнє використання є необґрунтованим, маркетинговою хитрістю. Така продукція українського походження, як біокефір, натуральний сік, натуральні снеки тощо є органічними лише за своєю назвою. Якщо споживач хоче бути впевненим у тому, що заявлена виробником «екологічність» чи «органічність» відповідає дійсності, він має надавати перевагу саме сертифікованій продукції. При цьому варто відрізнити екологічне маркування від органічного.

Актуальність дослідження. Розвиток органічного виробництва в Україні, на відміну від інших країн Європи, характеризується мало розвинутою культурою споживання органічної продукції. Обізнаність про органічні продукти є високою, проте поверхневою, обмежується трактуванням органічних продуктів як продуктів без хімії. Для того, щоб стимулювати попит на органічну продукцію, доцільно пояснити покупцеві в чому її головна перевага, як вона не лише покращує якість життя, а й сприятливо впливає на довкілля. Сертифікація є корисним інструментом для підвищення довіри виробника, адже демонструє, що продукція відповідає потребам споживача.

Зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями. Виконане дослідження є частиною науково-дослідної роботи кафедри конструктивної географії і картографії на тему: «Проблеми трансформації природно-антропогенних геосистем західного регіону України в контексті Євроінтеграції», номер держзрес-трації 0123U102092.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічне маркування має відповідну сферу застосування, принципи та процедури присвоєння, вимоги до органів з оцінювання та встановлення критеріїв оцінки. Відповідно до них в Україні з 2003 року розвиваються програми екологічного маркування, як незалежні та добровільні системи оцінювання екологічних характеристик і переваг товарів і послуг різних категорій. У 2011 р. затверджено Постанову Кабінету Міністрів України № 529 «Технічний регламент з екологічного маркування», згідно якої застосування екологічного маркування є об'єктом державного регулювання, яку скасували у січні 2018 р.

Перехід на європейську систему незалежної сертифікації в Україні включили до Угоди про Асоціацію з ЄС. Українське законодавство, що регулює сферу сертифікації, зокрема екологічної, приведено у відповідність до міжнародних та європейських норм. Екосертифікація в Україні є добровільною. Відповідність продукції встановленим екологічним критеріям підтверджується сертифікатом екологічного маркування ДСТУ ISO 14024.

З 2018 року в Україні діє закон «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який забороняє маркування продукції державним логотипом для органічної продукції або використання у маркуванні позначень та написів «органічний», «біодинамічний», «біологічний», «екологічний», «органік» тощо будь-якими мовами, за відсутності сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та її обігу вимогам законодавства, передбачає штрафи і вилучення такої продукції з продажу контролюючими органами. Щоб отримати дозвіл на органічне маркування, продукт має пройти сертифікацію в міжнародних сертифікаційних органах FiBL, Control Union або в українського – Organic Standard.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Важливим кроком розвитку українського органічного сектору економіки є запуск у 2023 р. Реєстрів органів сертифікації та операторів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. До Реєстру органів сертифікації внесли ТОВ «Органік стандарт», що успішно пройшло акредитацію і може здійснювати сертифікацію органічних продуктів відповідно до законодавства України. До цього часу виробництво органічної продукції в Україні здійснювали відповідно до стандартів, еквівалентних стандартам ЄС та інших країн. Відтепер оператори з реєстру будуть маркувати свою продукцію українським державним логотипом. Для сприяння споживанню органічної продукції доцільно підвищити рівень обізнаності щодо неї.

Новизна. У статті наголошено на відмінностях екологічної та органічної сертифікації та маркування. Зокрема, екосертифікація та екомаркування в Україні є добровільними. Відповідність продукції встановленим екологічним критеріям підтверджується сертифікатом екологічного маркування ДСТУ ISO 14024. А органічна сертифікація є обов'язковою діяльністю для підтвердження органічної продукції, яку провадять із дотриманням вимог законодавства [1].

Методологічне або загальнонаукове значення. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи. Під час аналізу нормативно-правового забезпечення сертифікації та маркування органічної продукції застосовано групування як метод наукового дослідження. Історичний метод допоміг охарактеризувати основні етапи розвитку екологічної та органічної сертифікації та маркування. Графічні методи дослідження застосовано для отримання глибокого розуміння споживача органічної продукції. Логічні узагальнення використано при формулюванні висновків.

Викладення основного матеріалу. Сучасний ринок продукції пропонує безліч товарів різного призначення та якості. Підвищення екологічних стандартів якості життя стимулює розвиток екологічного

маркетингу. Орієнтуючись на продукцію, позначену екологічним маркуванням, споживач робить свідомий вибір на користь продукції з поліпшеними характеристиками щодо її впливів на довкілля та здоров'я протягом життєвого циклу.

Екологічне маркування в Україні є одним з інструментів державної екологічної політики згідно з законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [2], що реалізує Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, і впроваджується за єдиною з ЄС схемою міжнародного стандарту I типу [3].

Екологічне маркування (en – environmental label), екологічна декларація (en – environmental declaration) – це твердження, в якому зазначено екологічні аспекти певної продукції чи послуги. Серія стандартів ISO 14020 стосується різноманітних підходів до застосування екологічних декларацій та маркувань, що вказують на екологічні характеристики та переваги продукції. Зокрема, ДСТУ ISO 14020:2003 Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи встановлює принципи, якими варто керуватися при розробленні та використанні екологічних маркувань та декларацій [4].

Вирізняють три типи екологічного маркування. Екологічне маркування типу I (належить до програм «екомаркування», згідно з якими третя сторона – державний орган, недержавна організація чи приватна компанія – встановлює вимоги до категорії продуктів або послуг і дає змогу придатним продуктам або послугам мати свій знак чи символ. До цього типу маркування належить ДСТУ ISO 14024:2018 Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та процедури. Стандарт встановлює принципи та методи, застосовні для розроблення програм екологічного маркування типу I, включаючи вибір категорій продукції, її екологічних критеріїв та функціональних характеристик, а також для оцінювання та демонстрування відповідності. Цей стандарт також установлює процедури сертифікації для присвоєння екологічного маркування. Сертифікація – це процедура письмового засвідчення третьою стороною відповідності продукції встановленим вимогам [5]. Саме екологічне маркування I типу є орієнтиром для кінцевого споживача, що він використовує більш безпечно для здоров'я продукцію з поліпшеними функціональними характеристиками.

Екологічне маркування типу II охоплює «ситуації», коли виникає потреба у стандартах щодо екологічного маркування, які вимагають розглядати усі належні аспекти життєвого циклу продукції. Екологічні самодекларації можуть подавати виробники, імпортери, дистриб'ютори чи будь-які особи, які хочуть мати певні переваги завдяки таким твердженням. Екологічні твердження стосовно продукції може бути представлено у вигляді формувань,

символів чи зображень на етикетках, прикріплених до продукції чи пакування, або їх може бути подано в документації на продукцію, технічних бюлетенях, рекламних матеріалах, у мережі телемаркетингу, а також у цифрових чи електронних засобах інформації, таких як Інтернет. Для екологічних самодекларацій суттєвим є запевнення в надійності інформації. До цього типу маркування належить ДСТУ ISO 14021:2016 Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації (екологічне маркування типу II). У стандарті подано пояснення до окремих термінів, зазвичай, використовуваних в екологічних твердженнях, а також встановлено вимоги щодо їхнього використання. У ньому також описано загальну методологію оцінювання та перевіряння екологічних самодекларацій і конкретні методи оцінювання та перевіряння деяких наведених у стандарті тверджень [6]. II тип засвідчує лише якусь конкретну екологічну характеристику продукції.

Екологічне маркування типу III створене для надання максимально повної інформації, яка характеризує вплив продукції на довкілля протягом її повного життєвого циклу. Ця інформація є у вигляді кількісних показників екологічних впливів (енергоємність, споживання водних та інших ресурсів, викиди/скиди, обсяги відходів) до обраної одиниці продукції певної категорії на всіх етапах її життєвого циклу. До цього типу маркування належить ДСТУ ISO 14025:2008 Екологічні маркування та декларації. Екологічні декларації типу III. Принципи та процедури [7].

Принципи, вимоги та настанови щодо повідомлення про екологічні аспекти та потенційний вплив на довкілля продукту містить ДСТУ ISO 14026:2018 Екологічні маркування та декларації. Принципи, вимоги та настанови стосовно обмінювання інформацією щодо впливу діяльності людини на довкілля [8].

ДСТУ ISO/TS 14027:2018 Екологічні маркування та декларації. Розроблення правил щодо категорії продукції містить принципи, вимоги та настанови щодо розроблення, перегляду, реєстрації та оновлення правил категорії продукції в рамках екологічної декларації типу III або програм вуглецевого сліду, які базуються на основі ОЖЦ відповідно до ISO 14040 та ISO 14044, а також ISO 14025, ISO 14046 і ISO/TS 14067 [9].

Екологічну сертифікацію і перевірку продукції на відповідність конкретним вимогам провадить незалежний акредитований орган. З цією метою замовник повинен надати виконавцю зразки своєї продукції, наявні документи, інформацію про весь життєвий цикл продукту – походження сировини, виробництва, пакування, транспортування, зберігання, утилізації тощо. У разі, якщо відповідність екологічним критеріям підтверджена, видається екологічний сертифікат, який є підставою для укладання угоди між

його користувачем (власником бренду) та органом з оцінки відповідності на надання права застосування екологічного маркування I типу. Все частіше приватні компанії і органи влади віддають перевагу учасникам тендерів чиї товари і послуги пройшли екосертифікацію або марковані екологічними знаками. Окрім цього, виробники користуються конкурентною перевагою на українському, європейському та міжнародному ринках; мають можливість брати активну участь у зеленому переході, сприяючи досягненню амбіцій України як кандидата у члени ЄС щодо нульового забруднення тощо.

Україна має власний знак екологічного маркування «Зелений журавлик» і Центр екологічної сертифікації та маркування Всеукраїнська громадська організація (ВГО) «Жива планета», визнаний Глобальною мережею екологічного маркування (Global Ecolabelling Network, GEN), де об'єднані близько 80% існуючих екомаркувань. GEN є всесвітньою мережею регіональних і національних систем екологічної сертифікації та маркування згідно ISO 14024 (програм екологічного маркування I типу), а також асоційованим членом Міжнародної організації стандартизації (ISO) та партнером Програми ООН з навколишнього середовища (UN environment). Оскільки Україна є частиною екоспільноти, то на її території діють знаки екологічного маркування різних країн, що входять до GEN.

ВГО «Жива планета» вже надала свою екологічну марку таким українським виробникам, як ТМ «Поділля» (5 найменувань екологічно сертифікованої води питної артезіанської «ЕКО»), ТОВ з іноземними інвестиціями «Чиста Вода» (вода питна негазована «Clearwater» «Чиста Вода» оброблена, штучно-йодована та штучно-фторована), ПрАТ «МКЗ «Регіна» (вода мінеральна «Регіна» сильногазована та не газована), ТОВ «Гормолзавод» (молочні продукти), ПП «Еко-молпродукт» (молоко згущене), ТОВ «ПРАЙМ СНЕК» (сири сухі спінені), ТОВ «Благотрейд» (повітряні зерна кукурудзи), ТМ «Олейна» (олії соняшникові в асортименті). Щодо ТМ «Олейна», то первинну сертифікацію продукції провели у 2013 р. за схемою ДСТУ ISO 14024. З часом перелік сертифікованої продукції розширювався і в 2019 р. відбулась планова повторна сертифікація, оскільки екологічний сертифікат видають на 3 роки. Екологічно сертифіковані олії ТМ «Олейна» виробляють на заводі ПрАТ П «ДЮЕЗ» у м. Дніпро з соняшникового насіння. Вони не містять ГМО, а також ароматизаторів, барвників, консервантів, стабілізаторів, підсилювачів смаку і аромату. На виробництві не застосовують небезпечні хімічні речовини та технології, здатні вплинути на природну корисність натуральної сировини високої якості. Окрім того, впроваджена та сертифікована система управління безпекою харчових продуктів згідно з ДСТУ ISO 22000:2005 та екологічного управління згідно ДСТУ ISO 14001:2015. Екологічна спрямованість підпри-

ємства закріплена в екологічній політиці, основними цілями якої є економити енергетичні та інші ресурси, зменшувати впливи на довкілля та дотримуватись вимог екологічних стандартів [10].

Споживачі та замовники можуть бути впевнені, що сертифіковані товари містять менше небезпечних речовин, мають менший вплив на довкілля, утворюють менше відходів, що сприяє підвищенню рівня відповідальності компаній. За результатами опитування Євробарометра у вересні–жовтні 2017 р. 32% споживачів в ЄС зазначили, що екологічне маркування відіграє важливу роль під час прийняття рішення про покупку, а в опитуванні в лютому–березні 2021 р. 22% європейських респондентів заявили, що обирають лише продукти з екологічним маркуванням [3]. Опитування Onlinedasher свідчать про те, що 72% американців за останні п'ять років віддають перевагу продуктам з екомаркуванням, з них 55% готові платити за такі продукти більше. Подібні тренди мають місце і в Україні. Дослідження, проведене у лютому 2020 р. кафедрою маркетингу Київського державного торговельно-економічного університету, свідчить, що понад 30% споживачів готові обирати екологічно сертифіковані продукти, позначені українським знаком екомаркування «Зелений журавлик» [11]. Сучасний споживач вирізняється вдумливим вибором, віддає перевагу безпечній та якісній продукції, піклується про своє здоров'я та стан довкілля і, як наслідок, обирає натуральні, чисті від сторонніх домішок та екологічно безпечні органічні продукти, підтверджені маркувальними знаками.

Згідно дослідження, проведеного для об'єднання «Органічна ініціатива» [12], знання про органічні продукти обмежуються розумінням про відсутність шкідливих хімічних речовин, а друга їхня складова – сертифікація та інспектування – не актуалізована у свідомості опитаних. При наявності підказки що таке органічна продукція, 80% вважає, що то продукція вирощена натуральним чином без хімії і 79% – екологічно чиста. Про те, що обов'язковою її складовою є органічна сертифікація та маркування, відповіли 52% респондентів (рис. 1). Цікавість до теми органічної продукції проявили 88% опитаних. Найбільше їх турбує як відрізнити органічну продукцію від неорганічної (50%). Інформацію про органічну сертифікацію і маркування бажає отримати 33% опитаних.

Стандарти, на відповідність яким провадять сертифікацію органічних виробництв і продукції, поділяють на три групи: основоположні міжнародні; національні та приватні. Органи сертифікації проходять акредитацію відповідно до закону України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» від 17 травня 2001 року № 2407-III [13]. Станом на 2020 р. в Україні працювали 23 органи сертифікації, 20 з яких включені до офіційного переліку органів сертифікації в органічній сфері для України

Рис. 1. Знання цільової аудиторії про органічні продукти

Джерело: побудовано на основі [12]

відповідно до Регламенту ЄС № 1235/2008, 9 мають право сертифікувати відповідно до стандартів США (NOP), 2 – відповідно до стандартів COR (Канада) та 13 – відповідно до стандартів Bio Suisse (Швейцарія) [14].

25 травня 2023 р. ТОВ «Органік Стандарт» став першим органом, який акредитовано відповідно до українського законодавства про органічне виробництво, обіг та маркування органічної продукції для проведення інспекційно-сертифікаційних робіт [15], внесений в офіційний Державний реєстр органів сертифікації у сфері органічного виробництва та обігу органічної продукції в Міністерстві аграрної політики та продовольства України. Розпочато сертифікацію за новим стандартом ISCC – глобальної система сертифікації сталого розвитку [16].

Реєстраційний код Органік Стандарт, як органу сертифікації за вимогами законодавства України, для продуктів українського походження: UA-ORGANIC-001. Стандарт «Органічне законодавство України» відкриває доступ на ринки України та є базовим і обов'язковим для можливості використовувати термін «органічний» при маркуванні продукції в Україні. Гарантією органічності продукту є логотип органічного стандарту на упакованні та відповідний сертифікат. За кордоном найбільш поширене маркування – емблема «євролист», а в Україні – коло, в якому жовтий і блакитний кольори зливаються, утворюючи зелений листок, а під зображенням розміщено надпис: «ОРГАНІЧНИЙ ПРОДУКТ» або англійською «ORGANIC PRODUCT» [17].

Статус органічної може отримати лише продукція, яка пройшла весь шлях від поля чи ферми до прилавка з дотриманням низки вимог: органічні методи землеробства та тваринництва, органічна

сировина, органічні компоненти та технологічний процес. Отриманий сертифікат потрібно щорічно підтверджувати, проходити переатестацію. З цією метою у 2023 р. підтверджено спеціальні знання 31 інспектора у сфері органічного виробництва та/або обігу органічної продукції, яких внесено до Реєстру органів сертифікації.

Запуск реєстрів у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції – це ще один важливий крок розвитку органічного сектору економіки, що сприятиме наповненню органічною продукцією, яка маркована українським державним логотипом, полиць вітчизняних магазинів. Станом на березень 2024 р. 177 сертифікованих операторів працюють відповідно до вимог законодавства України у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції [18].

Головні висновки. Під впливом споживчого попиту та конкурентного середовища виробники змушені досягати вимог добровільних екологічних стандартів і системно працювати над поліпшенням екологічних характеристик продукції, удосконалюючи технологію та модернізуючи виробництво. Екологічне маркування є одним із надійних інструментів переходу до сталого виробництва через споживчий попит. Стандарт «Органічне законодавство України» відкриває доступ на ринки України та є базовим і обов'язковим для можливості використовувати термін «органічний» при маркуванні продукції.

Перспективи використання результатів дослідження. Інтеграція в міжнародну торгівлю має сильний потенціал для стимулювання зростання попиту органічної продукції в Україні. У руках споживача потужна зброя – вибір, за який

змагаються органічні корпорації, а маркетингові компанії шукають способи, щоб завоювати прихильність. Окрім забезпечення якісними та безпечними сертифікованими органічними продуктами харчування, вибір сприятиме протидії основним

екологічним проблемам: зміні клімату, втраті біорізноманіття та екосистемних послуг, деградації земель, забрудненню повітря, води, ґрунту тощо; розвитку сільських територій, підвищенню зайнятості і добробуту населення.

Література

1. Петровський С. В., Городняк І. В. Нормативно-правові засади органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції в Україні. Київський економічний науковий журнал. № 3. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2023. С. 122–128. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-765X/2023-3-18>.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 28.03.2024).
3. Берзіна С. Екомаркування в Україні. URL: <https://business.diia.gov.ua/cases/sistematizacia-biznes-procesiv/ekomarkuvanna-v-ukraini> (дата звернення: 28.03.2024).
4. ДСТУ ISO 14020:2003 Екологічні маркування та декларації. Загальні принципи.
5. ДСТУ ISO 14024:2018 Екологічні маркування та декларації. Екологічне маркування типу I. Принципи та процедури (ISO 14024:2018, IDT).
6. ДСТУ ISO 14021:2016 Екологічні маркування та декларації. Екологічні самодекларації (екологічне маркування типу II) (ISO 14021:2016, IDT).
7. ДСТУ ISO 14025:2008 Екологічні маркування та декларації. Екологічні декларації типу III. Принципи та процедури (ISO 14025:2006, IDT).
8. ДСТУ ISO 14026:2018 Екологічні маркування та декларації. Принципи, вимоги та настанови стосовно обмінювання інформацією щодо впливу діяльності людини на довкілля (ISO 14026:2017, IDT).
9. ДСТУ ISO/TS 14027:2018 Екологічні маркування та декларації. Розроблення правил щодо категорії продукції (ISO/TS 14027:2017, IDT).
10. Реєстр чинних екологічних сертифікатів. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/reestr-sertifikativ> (дата звернення: 28.03.2024).
11. Врятуй планету: що таке екологічне маркування і чому воно так важливе. URL: <https://chas.news/current/vryatui-planetu-i-priskor-porazku-rosii-scho-take-ekomarkuvannya-i-chomu-vono-tak-vazhlive> (дата звернення: 28.03.2024).
12. Презентація PowerPoint (organicinitiative.org.ua). URL: https://organicinitiative.org.ua/wp-content/uploads/2022/10/Doslidzhennia_spozhyvachiv_Webinar_5.11.pdf (дата звернення: 28.10.2023).
13. Про акредитацію органів з оцінки відповідності: закон України від 17 травня 2001 року № 2407-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2407-14#Text> (дата звернення: 28.10.2023).
14. Дослідження органічного ринку України 2019–2020. URL: https://organicinfo.ua/Market_study_2019-2020_web.pdf (дата звернення: 30.01.2023).
15. Інформаційний портал OrganicInfo. URL: <https://organicinfo.ua/stages/> (дата звернення: 28.10.2023).
16. Історія сертифікаційної компанії України. URL: <https://organicstandard.ua/aboutus/history> (дата звернення: 28.03.2024).
17. Органічне законодавство України. URL: <https://organicstandard.ua/standards/organic-law-of-ukraine> (дата звернення: 28.10.2023).
18. Реєстри у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції. URL: <https://minagro.gov.ua/file-storage/reiestry-u-sferi-orhanichnoho-vyrobnystva-obihu-ta-markuvannya-orhanichnoi-produktsii> (дата звернення: 28.03.2024).